

KEVAD 2019

Tallinn, Toompuiestee 3

Ongi kõik, mõtles Max, kui oma kabinetti tagasi jõudis. Ta võttis tühjast seifist ainsad sinna veel jäänud asjad – pooliku konjakipudeli, isikliku Sig Saueri, millele oli graveeritud „Aasta kaitsepolitseinik 2002“, politseikoloneli pagunid. Pani need enda ette lauale ja rüüpas pudelist suure sõõmu.

Ta tundis end nagu filmis, kus filmilint kerib sellise kiirusega, et sekundi murdosa jooksul vilksatavad kaadris üksteise järel kõik viimase 28 aasta sündmused – Politseiakadeemia, interrinne, Ida-Virumaa jõukude arveteklaarimised, Teabemet, Kollane maja, islamiterrorismi oht...

Ja muidugi Õpetaja, Heiks, Ants, Heelium...

„Kas minu lugu oleks lõppenud teisiti, kui need neli ei oleks minu teele sattunud? Kas ma oleksin võinud midagi teisiti teha – või oleksin *pidanud* midagi teisiti tegema? Kas minu film oleks siis teistsugune?

Jah, kindlasti, aga ma ei kahetse midagi. Kui, siis ainult seda, et sellest seltskonnast mul ei õnnestunudki

jagu saada. Võiks ju mõelda, et nende tegemised polnud minu asi. Oleksin ehk pidanud keskendumas ainult enda ja oma osakonna tööle.

Aga ei, ma ei ole nõus! Ma ebaõnnestusin, kuid ma vähemalt üritasin. Ja ma arvan, et mul oli üritamiseks põhjust rohkem kui piisavalt. Sest midagi *oli* väga valesti. Ja midagi *on* väga valesti.

Siiski on midagi, mille eest olen neile tänulik – hakasin seda maailma, mis kujundas mind nii inimese kui ka ametnikuna – võib-olla küll kahjuks liiga hilja, aga ikkagi – nägema laiemalt ja mitte nii must-valgelt kui seni. Sain aru, et mõlemal pool seadust on nii inimesi kui ka saasta, on neid, kellega võiksin igal ajal luurele minna, ja neid, kellega ma seda ei teeks ega soovitaks ka teistele.

Tean, et tegin oma tööd Eestile pühendunult ja eeldasin ning nõudsin seda ka oma kaasteelistelt. Mul oleks veel kindlasti palju anda, aga kas peaksin tegema näo, et midagi ei ole juhtunud ja jääma ootama otsust selle kohta, kas ja kus sobin jätkama? Ei, Max, lepi sellega, et sinu jaoks on see teekond läbi saanud.“

Max võttis veel sõõmu konjakit, saatis siselistis tänukirja teenistuskaslastele ja Taibule ettekande enda teenistusest vabastamise kohta. Väljus Kaitsepolitsei Endla tänava poolsest jalgväravast, jalutas õhtuhämaruses Rahvusraamatukogu ette, kuhu oli tellinud takso. Kui ta autosse istus, helistas Helen. Max tundis, et ta ei suuda

rääkida ega vastanud. Minuti möödudes tuli Helenilt
SMS: „Kus sa oled?“

„Sõidan koju, olen väsinud,“ vastas Max.

SUVI 1974

Tallinn

Kalevi sisseastumiseksamid Pedagoogilisse Instituuti olid edukad ja ta mõtles parasjagu, millega sisustada õpinguteni jäänud suvekuud, kui sai kutse vestluseks rektor Kogeri juurde. Selline asjade käik ei olnud küll tavapärane, kuid kuna ta oli oma silmaga näinud eksamitulemuste nimekirja instituudi fuajee stendil, siis jäi ta rahulikuks ja pidas seda mingiks instituuti sisseastumisega seotud formaalsuseks.

Kalev koputas rektori kabineti uksele.

„Sisse!“

Kalev ei olnud jõudnud rektoriga loomulikult veel kokku puutuda, kuid nägupidi ta teda teadis. Mees, keda ta nägi istumas rektori laua taga, ei olnud kindlasti rektor Koger. See siin oli hilistes neljakümnendates tundmatu meesterahvas. Hall ülikond, ilmetu välimus. Rektorit ennast kabinetis ei olnud.

„Viktor,“ tutvustas ennast tundmatu, näitas Kalevile eemalt väikesi punaseid kaasi, millesse oli kuldsete tähtedega pressitud *Комитет Государственной*

Безопасности, ja viipas käega üle laua enda vastas seisva tooli poole.

Kalev tundis, kuidas tema pulss kiiresti tõusis ja see segas välja mõtlemast põhjust, miks ta sellisesse olukorda on sattunud.

Viktor vaatas Kalevit oma terashallide silmadega ja lisas ilma pikema sissejuhatusega: „Meil on teile ettepanek hakata meiega koostööd tegema ja see, kas te instituudis õpinguid alustate, sõltub teie vastusest.“

Kalev tundis õhupuudust. Seda ei olnud ta oodanud.

„Mida te sellest arvate?“ jätkas Viktor.

Kalev sai aru, et praegu on hetk, millest võib tema edasises elus palju sõltuda, ja üritas mõelda, milline oleks õige vastus.

„See on ootamatu, ma pole sellele mõelnud. Miks just mina ja kuidas ma saaksin teid aidata?“ vastas Kalev, kui oli end natuke kogunud.

„Teame teie isa tegemisi. Oleme teid jälginud ja meil oleks vaja teiesugust abimeest, et olla kursis sellega, mis teie kursusel toimuma hakkab. Eriti pakuvad meile huvi mõned spordimehed, kes muidu on tublid, aga kelle osas on meil kahtlusi seoses nende Nõukogude kodanikule mittesobiva meelsusega. Detailsemalt räägiksime sellest edaspidi.“

„Ja kui ma ei ole selle ettepanekuga nõus?“ küsis Kalev.

„Teil on muidugi võimalik keelduda, aga sellisel juhul peate arvestama sellega, et sügisel te ülikooliõpinguid ei alusta.“ Viktori eesti keel oli tuntava aktsendiga.

„Miks ma ei peaks saama? Olen näinud oma sisseastumiseksamite tulemusi.“

„No nagu te aru saate, võib lõplik otsus teatud juhtudel sõltuda natuke ka meist.“ Viktor oli ennast üle laua Kalevi poole kallutanud ja vaatas talle otse silma.

„Aga ma ei tunne kursuselt mitte kedagi ja mis saab siis, kui sellest teada saadakse?“

„Sellest pole midagi, küll te kõigiga tuttavaks saate, ja ärge muretsege, keegi meie vestlusest ega edasisest koostööst teada ei saa,“ vastas Viktor, ja nähes Kalevi kõhklust, lisas: „Ärge rikkuge rumalusest oma elu.“

Sõjajärgse aja vaesest perekonnast pärit lapsele andis ülikool võimaluse kitsikusest välja murda. Kalev ei kujutanud ette, kuidas ta peaks kõigile, kellele ta oli juba jõudnud sissesaamisest rääkida, hakkama nüüd selgitama, et tegelikult ta ikkagi sisse ei saanud. Kõige rohkem puudutas see vanemaid, eriti isa.

Isa oli karm vana. Läks juba lapsena tööle Tallinna Masinatehasesse, ja sinna tema lapsepõlv jäi. Liitus teise maailmasõja ajal hävituspataljoniga, taganes koos sellega Eestist Venemaale ja pärast sõja lõppu naasis Laskurkorpuse koosseisus Eestisse, kus töötas lihtsa postimiilitsana kuni pensionile jäämiseni. Oma lühikesteks jäänud lapsepõlves polnud isal vanematega lähedast suhet. Sama muster kordus tal omaenda poja Kaleviga. Isa jaoks ei olnud see probleem, ta ei osanud mõeldagi, et midagi võiks olla teisiti, kuid Kalev kannatas.

Ta ei mõistnud miks isal ei olnud kunagi tema jaoks aega ja samas kartis teda, sest vähimalgi põhjusel – ja vahel Kalevi arvates ka ilma põhjuseta – karistas isa teda füüsiliselt. Emale niisugune asi ei meeldinud, aga ta tegi, nagu ei paneks seda tähele. Vähemalt ei teinud ta midagi, et füüsilist karistamist ei toimuks. Isal ei olnud oskust pojaga suhelda ja seda enam oli Kalevil juba lapsepõlvest alates soov igal võimalusel võita tema tähelepanu ja tunnustust.

Kalev oli segaduses. Endalegi ootamatult kuulis ta, kuidas keegi tema häälega vastas: „Olen nõus.“

„Väga hea, olin kindel, et te meid alt ei vea. Teie isa oleks kindlasti uhke teie otsuse üle. Enne kui lähete, on veel siiski üks formaalsus. Siin on teile paber, kirjutage sellele pealkirjaks avaldus ja siis edasi, et mina, see ja see, olen nõus alustama Riikliku Julgeoleku Komiteega salajast koostööd. Et te edaspidi oma nime kuhugi kirjutama ei peaks, valige endale sobiv agendinimi. Mina soovitaksin selleks näiteks Õpetaja, aga võite ka ise valida. Lõppu oma allkiri ja tänane kuupäev.“

Viktor vaatas Kalevi avalduse üle, keeras paberi teistpidi ja pani enda ette lauale.

„Võtan teiega umbes nädala pärast ühendust, siis räägime edasisest põhjalikumalt,“ ütles silmanähtavalt heatujuline Viktor. „Puhake, valmistuge õpinguteks, ja kõige olulisem, meie tänase jutuajamise sisu peab jääma ainult meie kahe teada!“

Kui Kalev rektori kabinetist väljus, võttis Viktor laua kõrval põrandal seisvast portfelist hallid pappkaaned, millele oli paksus mustas kirjas trükitud ДЕЛО, pani Kalevi kirjutatud paberi nende vahele ja lisas kaanele trükitähtedega sõna: УЧИТЕЛЬ.

KEVAD 1978

Tallinn

Neli aastat möödusid kiiresti, Pedagoogilises Instituudis lõpusirgele jõudnud Õpetaja valmistus lõpueksamiteks ja otsis sobivat kooli, kus pärast õpingute lõppu tööd alustada. Seetõttu oli tema jaoks täiesti ootamatu, kui ühel perekondlikul koosviibimisel isa hea tuttav miilitsamajor Vilk pani ette tulla tööle hoopis miilitsasse, tema juurde kriminaaljälitusse. Loomulikult pidi Õpetaja asjast ette kandma ka Viktorile.

Pärast nõusolekut asuda koostööle Riikliku Julgeoleku Komiteega oli Õpetajal keeruline oma otsust ja tegevust isa eest varjul hoida, ent aja möödudes ta harjus sellega. Õpetaja ja Viktori suhtlus oli alguses küll konarlik ega võtnud hästi vedu, kuid läks järjest paremaks. Õpetaja tegi kord või paar nädalas Viktorile ülevaate mõne kursavenna kohta ja selles ei olnud tema jaoks midagi kontimurdvat. Ta enda arvates oli tema informatsioon vähehuvitav ja poleks tohtinud kellelegi mingeid probleeme tekitada, kuid Viktor oli temaga rahul ja isegi maksis talle. Kokkuvõtte – tavaliselt kirjaliku – andis ta

Viktorile üle eelmisel kohtumisel kokku lepitud kohas, vastas tema küsimustele ja sai samas ka uued juhised, millele tähelepanu pöörata.

Õpetaja lasi kohtumiskorteri uksekella.

„Tule sisse,“ ütles ukse poolenisti avanud Viktor ja suundus ise kööki.

Õpetaja astus jalanõusid ära võtmata Stalini-aegse elumaja avara kolmetoalise, kõrgete lagede ja tamme-parketiga korteri elutuppa ning istus diivanile. Ta teadis, et korteri elanikud, Dvigateli tehases töötav sõjaveteran ja tema vene lasteaias töötav abikaasa on kursis, et Riikliku Julgeoleku Komitee nende korterit kasutab. Viktor oli talle selgitanud, et nad olid andnud selleks nõusoleku, neid oli instrueeritud kindlatel kuupäevadel ja kellaaegadel kodunt lahkuma ja nad said selle eest tasu. Mõned korrad nende aastate jooksul oli Õpetaja Viktoriga kohtunud ka mingis konspiratiivkorteris. Need kuulusid julgeolekukomiteele ja olid mõeldud spetsiaalselt temasugustega kohtumisteks. Kus ja millal tuleb järgmine kord, selles lepitati kokku iga kohtumise lõpus. Nii nagu ka see, kus ja millal kohtutakse siis, kui mingil põhjusel ei õnnestu kokkulepitud ajal tulla.

„Kas sa teed soovid?“ hüüdis Viktor köögist ja kui Õpetaja keeldus, tuli mõne minuti möödudes elutuppa, aurav teetass käes, ja istus Õpetaja kõrvale tugitooli.

„No räägi, mis uudist?“ küsis Viktor.

„Ei midagi erilist, kõik valmistuvad lõpueksamiteks.

Aga üks uudis mul siiski on. Mind kutsuti tööle miilitsasse.“

Seda ei olnud Viktor oodanud, Õpetaja oli suutnud teda üllatada. Ilmselt oli seda näha ka Viktori näost ja see tegi Õpetajale isegi natuke nalja.

„Isa sünnipäeval käis nädalavahetusel üks tema kunagine kolleeg, major Vilk. Rääkis, et töötab kriminaaljälituses ja kutsus mind enda juurde tööle.“

Viktor teadis Vilki hästi. Tegemist oli ühega vähestest eestlastest, kes oli teinud karjääri Nõukogude Eesti pealinna kriminaaljälituses vaatamata sellele, et tema isa ja õde olid sõja ajal Rootsi kaudu Ameerikasse põgenenud. Viktor teadis, et ta peab küll veel juhtkonnaga kooskõlastama, aga talle tundus, et seesuguse võimaluse ärakasutamine võiks neile sobida – saaks inimese Vilki lähikonda, kuna major oli niigi Riikliku Julgeoleku Komitee tähelepanu all, pealegi pakuks pikemas perspektiivis huvi ka Õpetaja enda karjäär miilitsas.

„Ja mida sa sellest ettepanekust siis arvad?“ küsis Viktor, üritades oma huvi varjata.

„Ei oska midagi arvata, tahtsin teiega nõu pidada.“

Õpetaja jättis lisamata, et vaadates pärast major Vilki ettepanekut oma isa, eluaegse postimiilitsa uhkusest ja rahulolust pakatavat nägu, oli ta sisimas juba otsuse teinud.

„Ma arvan, et kui see sulle huvi pakub, siis võiksid proovida. Kooliõpetajaks jõuad sa alati minna,“ ütles Viktor. „Sul saab instituut kohe-kohe läbi ja peaksime

niikuinii hakkama mõtlema, mis edasi saab. Meil oleks sinusugust meest ka miilitsas väga vaja, sinust saaksid seal meie silmad ja kõrvad. Ja see teeks edaspidi sinu huvi korral võib-olla võimalikuks ka ületoomise julgeolekukomiteesse,“ käis Viktor välja argumendi, millega arvas Õpetaja jaoks otsustamise lihtsamaks tegevat.

„No kui te nii arvate, siis ma olen nõus proovima.“

„Väga tubli. Võta selle majoriga siis ühendust ja ütle talle, et kaalusid ja otsustasid, et oled tema ettepanekust huvitatud. Kui peaks mingeid takistusi tekkima, aitame omalt poolt kaasa, et kõik sujuks.“

Et välistada kahtlusi, mis Õpetajal tehtud otsuse õigsuses tekkida võiksid, ei hakanud Viktor sellel kohtumisel veel rääkima, et kui Õpetaja pärast instituudi lõpetamist suundubki tööle miilitsasse, siis nemad enam ei suhtle. Riikliku Julgeoleku Komitee 5. osakond, kus töötas Viktor, tegeles Nõukogude põhiseadusliku korra kaitsega, eelkõige teisitimõtlejatega, aga miilitsast salajasele koostööle kaasatud isikutega tegeles Riikliku Julgeoleku Komitee 3. osakond.